

Zeitschrift: Annalas da la Societad Retorumantscha
Herausgeber: Societad Retorumantscha
Band: 59 (1945)

Artikel: Giachen Caspar Muoth
Autor: Cahannes, Aug.
DOI: <https://doi.org/10.5169/seals-214413>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist die Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Zeitschriften und ist nicht verantwortlich für deren Inhalte. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern beziehungsweise den externen Rechteinhabern. [Siehe Rechtliche Hinweise.](#)

Conditions d'utilisation

L'ETH Library est le fournisseur des revues numérisées. Elle ne détient aucun droit d'auteur sur les revues et n'est pas responsable de leur contenu. En règle générale, les droits sont détenus par les éditeurs ou les détenteurs de droits externes. [Voir Informations légales.](#)

Terms of use

The ETH Library is the provider of the digitised journals. It does not own any copyrights to the journals and is not responsible for their content. The rights usually lie with the publishers or the external rights holders. [See Legal notice.](#)

Download PDF: 02.02.2025

ETH-Bibliothek Zürich, E-Periodica, <https://www.e-periodica.ch>

Giachen Caspar Muoth

da dr. Aug. Cahannes, Cuera.

En las davosas Annalas ei il redactur, signur Giachen Luzzi, seregurdaus digl anniversari de 100 onns della naschientscha de nies prenci-poet Giachen Caspar Muoth, purschend als lecturs ina descripziun de sia veta. Plinavon han las medemas Annalas purtau la stupenta translaziun dil «Cumin d'Ursera» el ladin de signur Dr. Men Gaudenz. Ils 26 d'uost 1945 han era la Romania e la vischnaunca nativa dil poet festivau il centenari a Breil ensemblamein cun igl entir pievel romontsch. Sco Sep Modest Nay ha giavischau en sia cumedia festiva, ein ils Romontschs «dal Six Madun entochen Punt Martina, dal Plaun de Domat tochen enta Schons» seradunai a Breil per undrar pompusamein Muoth e sia ovra. Igl ei perquei uonn segiramein indicau d'era far passar cuortamein revista las ovras de Muoth ellas Annalas. D'ina descripziun de sia veta savein nus abstrahar, essend che la biografia ei gia comparida igl onn vargau.

Sche nus plidein de Muoth e sias ovras, astgein nus mai emblidar, ch'el fuva *historicher* e poet a medem temps. Sco *historicher* valeva Muoth per l'emprema autoritad ella historia grischuna dil temp-miez. Da sias numerosas publicaziuns historicas vulein nus numnar mo «Churrätien in der Feudalzeit», lavur comparida el cudesch «Die Bündner Geschichte in 11 Vorträgen, gehalten im Volkshaus 1902». Plinavon entupein nus lavurs historicas de Muoth ellas Annalas ed en differentas periodicas. Tgei stema Muoth gudeva en caussas de historia, demuossa il fatg, ch'il Cussegl grond ha incaricau el igl onn 1902 de scriver la historia grischuna. Deplorablamein ha Muoth saviu far mo las preparativas per questa lavur, essend ch'ina prematurada mort ha impediü el de menar quella alla fin.

Sper la historia ha Muoth denton buca emblidau la poesia. Buca ch'el sez havess stimau ual bia sias capacitads poeticas. El

leva in summa nota crer, ch'el seigi veramein in poet. El sequintava ded esser mo historicher. Malgrad quell' idea fixa ha Muoth denton capiu d'unir il historicher ed il poet en ina moda excellenta. En sias lavurs poeticas ha el adina demussau ina exprimida predilecziun per temas historics. El ha anflau quels ton ella historia politica sco ella historia culturala de nies pievel. Muoth ha giu la zun ventireivla idea de vestgir la historia della patria en fuorma poetica, cun auters plaids: en in *ciclus de balladas*. El ha denton realisau quell' idea mo per part. Mo tuttina vegn il pievel romontsch ad esser engrazieivels a Muoth per il stupent tschupi de balladas ch'el ha regalau. Quellas balladas han gidau grondamein a popularisar la historia grischuna. Ellas ein bein enconuschantas:

La vusch de sogn Glieci,
Igl eremit sogn Sigisbert,
Il tiran Victor,
La vendetga dils Grischs,
Las valerusas femnas de Lumnezia,
Gion Caldar,
Sut igl Ischi de Trun,
La dertgira nauscha de Valendau,
Benedetg Fontana,
Gieri de Frundsberg,
Gieri Genatsch.

Per munconza de spazi eis ei buc pusseivel de tractar e citar tut quellas balladas. Nus lein denton citar silmeins entgins versichels ord «Igl eremit sogn Sigisbert», ord quella stupenta ballada, che resplenda la tarlischur della pasch, della pietusadad e luvrusadad benedictina. Ella entscheiva:

«Dal cuolm d'Ursera si camina spert
Il venerabel pader Sigisbert.
El ei un fis dil mund e siu entiert
E va per sezuppar en in desiart,
Vul evitar la gliud e lur puccaus
Per daventar en tschiel ton pli beaus.»

Il poet descriva en vivas colurs, co igl eremit fui sul cuolm d'Ursera viers Mustèr per anflar in liug solitari. Sin via anfla el denton buca il ruaus desiderau:

«Ils cuolms, las vals fan memia grond fracass,
Ch'ins sappi dir in paternies da bass.»

Sedurmentaus el profund desiart, vegn el sussentaus dal Segner che pretenda vinavon sia activitad:

«Ed ina vusch de tschiel aud' el clamar:
,Cheu eis ti Sigisbert, cheu stos ti star!
Essend mitschaus dals latschs dell' ambiziun,
Jeu dun a ti la nobla commissiun
D'entruidar sils trutgs de libertad
In pievel sempel senza vanadad'.»

Il sogn accepta la missiun e semetta immediat vid la lavur:

«La selva desiarta, aunc maina snizzada,
Rebatta da sfracs e da fridas cugnada.
Il sogn obedeivels al Segner, prepara
De far ina tegia per star ella tiara»

Sigisbert baghegia tegia per sesez, caplutta per la mumma Maria, runca e cultivescha la tiara e sededichescha a medem temps alla cura dell' olma, dell' atgna e de quella dils nobels catschadurs ch'el entaupa el desiart. Il poet descriva cheu exactamein la veglia metoda dils benedictins de missionar. La ballada finescha cun in stupent maletg, co il sogn ch'enquera il ruaus fa alla finala amicezia e secuntenta cul malruaus dil mund:

«La notg tarlischavan tizuns e cazzolas
Sils Cons, silla Furca e giun Carcarolas;
Ed aunghels cun rassas blihidas e brinas
Sunavan las tibas, cantavan Mundinas.
Il sogn che vegliava, udend l'harmonia,
Sentev' en siu cor ina dultscha legria.
El scheva: ,La veglia dil Segner daventi!
Sche lein pia batter cul mund e siu tenti!'»

La megliera ballada de Muoth ei a noss' idea «Il tiran Victor». Ton en cuntegn sco fuorma sa quell' ovra vegnir messa a pèr allas meglieras balladas della litteratura mundiala. Il baghetg ei clars, ordvart dramatics ed il lungatg vivs e conforms al cuntegn. Igl εμπrem presenta Muoth las duas parts litigontas dil drama:

«Sil crest de Cavardiras ei stau in vegl casti.
Negin che seregorda gnanc d'ina muschna pli.
La crappa ha il pievel duvrau de baghegiar
Al niebel sontg Antoni in petschen sanctuar.

En quei casti avdava von varga melli onns
Victor, signur en Rezia, il cau dils perdavons.,
Regeva culla spada, regeva cul bastun,
Siu cor enconuscheva negina remischiun.

Il suadetsch dil pievel, las raubas dils altars
Spendev' el cun saltunzas, cun pumpas e gentars;
Cun far il sfarlatader, cun far il baracun
Mettev' el aunc en cassa muneidas a mantun.»

Lu descriva Muoth il contrast da l'otra vart:

«Sils cons de l'otra spunda flurevan las vertids
De Sigisbert e Placi, dus nobels eremits.
Quest veva sia rauba surdau a Sigisbert,
Per metter ina claustra sco glisch el stgir desiert.»

Ussa suonda la raschun dil conflict:

«La claustra tarlischonta fageva mal ils egls
Als gronds de Cavardiras, lischai e buadregls;
Victor, cusrin de Placi, fuv' era pauc cuntents
De schar a caussas pias la rauba d'in parenz.»

Silsuenter descriva il poet la viseta de Placi el casti dil tiran, il mazzament, la miracla, la tema e sgarschur che tschaffa Victor e ses trabants, cura ch'els vesan il sogn purtond siu tgau a Sigisbert. En fugia desperada creian els de saver mitschar sin lur cavals dalla vendetga divina:

«E giu da Cavardiras els vegnan a sparuns,
 En fugia desperada per caglias e per funs;
 Els vegnan allas rivas dil Rein, il furibund,
 E tut la cavalcada secatscha silla punt.

E stond amiez de quella — sesluccan sias clavs,
 Sesparta la palaunca, sesfraccan sias travs,
 Untgeschan sias sutgas — e derschan sballunond
 L'entira cavalcada giufuns il Rein spimont.

Uss ha Victor il preses calau de governar,
 De spender cun saltunzas las raubas digl altar.
 Mo ina vusch garreva, curdond la punt dapart:
 «Ti has raschun, o Placi — mo gl'ei uoss memia tard!»

Sils cons de Desertina, uss varga melli onns,
 Tarlisch aunc la claustra, risdond dals perdavons,
 Ed en las semplas cellas flureschan aunc vertids
 De Sigisbert e Placi, dus nobels eremits.»

Cun quei vulein nus bandunar las balladas ed aunc dar ina
 cuorta egliada sillas poesias de Muoth, che pertuccan l'istoria
 culturala de nies pievel. Denter quellas quintein nus surtut:

Las spatlunzas,
 Il Gioder cun Sogn Placi,
 A mesiras,
 La pasculaziun.

Igl emprem en las spatlunzas e suenter el Gioder e sogn Placi
 ha Muoth ughegiu d'introduir ina fuorma dil tuttafatg nova ella
 litteratura romontscha, numnadamein il hexameter, la metrica clas-
 sica digl epos, applicada da Homer e Vergil. Mintgin che legia las
 Spatlunzas u il Gioder sto conceder, che quella emprova ei bein
 gartegiada, ch'il hexameter cuora bein ed ha in bi tun melodic el
 lungatg romontsch. Nus astgein era far attents, ch'il «Gioder» ei
 vegnius translataus en dialect de Turitg da Max Maag. La stupenta
 translaziun ei comparida en no. 6 dell' 8avla annada della Rezia.

In plascher tut special ha mintgin che legia l'excellenta can-

tada alpina «A mesiras» cun sias scenas originalas ordamiez la veta dil pievel, cun siu lungatg frestg e current sco las auas sburflontas dil Flem.

L'ovra principala de G. C. Muoth ei senza dubi siu «Cumin d'Ursera». Era per quell'ovra ha el priu il tema ord la historia. Cun ses ca. 1300 versichels seglienta il «Cumin d'Ursera» denton lunschora il rom d'ina ballada e daventa in epos, igl *epos nazional* dils Romontschs. Cun quei ch'ei setracta dell'ovra principala de Muoth ed essend ch'ins ha pér il novissim temps discuvretg il fundament historic digl epos, eisi indicau de tractar in tec pli detagliadamein il «Cumin d'Ursera».* Muoth tschenta il «Cumin d'Ursera» egl onn 1425, egl onn suenter la fundaziun della Ligia grischa. Co era la situaziun de quei temps?

La val d'Ursera ei da vegl enneu stada ligiada cun Mustèr e culla vallada dil Rein. L'Ursera era unida cun Mustèr en risguard social, politic e cultural. Ecclesiasticamein ha l'Ursera dapi l'entschatta entochen oz adina formau ina part digl uestgiu de Cuera. Puncto lungatg paran ils Allemans, ch'ei vegni principalmein sur la Furca neu en la val della Reuss, d'esser s'accumadai all'entschatta buca mal al lungatg retic dils indigens. Mender eis ei vegniu dapi che l'Ursera ha igl onn 1410 fatg in contract de vischinadi (Landrechtsvertrag) cun Uri. Cheutras ei l'Ursera vegnida alienada per in bionton all'abbazia de Mustèr. «La guardia dil Gotthard steva buca pli ell'enzenna della crusch della claustra, mobein dil taur ded Uri», scriva P. Iso Müller, il historicher della claustra.

En quei contract de vischinadi cun Uri de 1410 havevan quels ded Uri bein resalvau ils duers visavi alla claustra. Ad Ursera manegiavan denton bein enqualin, ch'ils dretgs digl avat seigien ussa liquidai. Aschia ha ei lu dau span e debat. Mo al prudent e perdert avat Pieder de Pultengia eis ei reussiu de perschuaer l'Ursera dils dretgs della Casa de Diu. Ins ha fatg l'entelgientscha digl onn 1425. Precis en quei onn tschenta Muoth siu «Cumin d'Ursera». Tenor quell'entelgientscha pudevan ils d'Ursera eleger libramein lur mistral sco entochen dacheu. Quel stueva denton serender a

* Nus suandein cheu la descripziun historica de Dr. Gion Cahannes en sia lavur «Il Cumin d'Ursera», comparida ella «Festgabe für Dr. Eduard Wymann».

Mustèr per l'approbaziun e cun quella caschun porscher agl avat in pèr vons alvs. Mintg' onn da sogn Martin stuevan quels d'Ursera pagar ils tscheinsfier de lur funs al pot claustral, che vegneva per quels. Il document de 1425, che sesanfla egl archiv d'Ursera, pertucca en emprema lingia ils tscheins e dretgs politics della claustra. En risguard ecclesiastic eis ei restau sil pei vegl, q. v. d. igl avat haveva il dretg de designar il plevon de s. Columban ad Ursera.

Sur las *relaziuns de lungatg* di il document de 1425 in summa nuot. Mo nus savein supponer, ch'era la questiun de lungatg hagi giugau sia rolla en las relaziuns denter las valladas dil Rein e della Reuss ton el temps-miez sco pli tard. Quella questiun dil lungatg entupein nus el decuors dil temps era en autras valladas, per ex. a Claustra (Klosters). Veglias cronicas raquentan, ch'ei hagi leu alla fin dil 15avel tschentaner perfin dau ina sedada sin vischnaunca denter ils vegls purs romontschs ed ina colonia tudestga della claustra dils praemonstratents per effectuar, ch'ei vegni plidau romontsch sin vischnaunca.

Semegliantamein pretendeva ina lescha digl onn 1457 per la Lumnezia, che mo glied che seigien romontschs davart il bab sappien artar ed acquistar funs. Quei valeva senza dubi visavi als Vallesans, che fuvan secasai en Val.

La questiun, cu e danunder che l'Ursera ha acceptau il lungatg tudestg, ei aunc oz buca dil tut sclarida, malgrad ch'igl ei ual ils davos decennis vegniu scret in bionton giudlunder. Muoth suonda en quei punct l'idea de Dr. Rudolf Burckhardt, che di en sia lavur «Untersuchungen über die erste Bevölkerung des Alpengebirgs», che l'Ursera plidavi aunc romontsch entuorn igl onn 1400. Muoth trai aunc neutier a medem temps la *tradiziun*, sco quella ei fixada da P. Placidus a Spescha († 1833). P. Placidus a Spescha raquenta numnadamein, ch'igl avat Pieder de Pultengia seigi de miez unviern 1425 serendius sul cuolm d'Ursera. Jeu less regurdar, che l'entelgientscha cun Ursera gia allegada datescha dils 8 de fevrer 1425. Ad Ursera hagi igl avat fatg in grond plaid alla glied della Casa de Diu. Alla fin hagi el detg en lungatg de Tujetsch: «Mo particularmein sun ju co per emparar vus, sche vus leies esser gliud della crusch de sogn Placi ne dil taur ded Uri?» Sin quei rispundan ils d'Ursera: «Nus lein esser glied della crusch

de sogn Placi e betga dil taur ded Uri». Igl avat di lu: «Bain, sche per enzenna de meia benevoglientscha dei tut vargau esser perdu-nau, e cun questas condiziuns deias vus esser in pievel liber sco auters pievels della Casa de Diu». Quei manuscret de P. Placi a Spescha sesanfla ella biblioteca cantonala (NsB 43 II pag. 34).

Cheu ha il cantadur dil «Cumin d'Ursera» catschau maun. La damonda gronda per el ei naturalmein il problem dil lungatg mum-ma periclitau. Buca de tscheins, taglias e dretgs setracta ei per el, mobein della caussa romontscha. La cantada selai metter fetg bein ella rama historica e cun trer neutier la tradiziun reussescha ei a Muoth de scaffir in' ovra grondiusa, immortala. Quei tonpli ch'el ha capiu de dar a sia cantada l'actualitad de nos dis.

La cantada betta nus alla bial' entschatta amiez l'acziun. Nus vesein Segner Pieder de Pultengia a cavagl cun ses ministerials ed entgins paders ascendend il Cuolm d'Ursera:

«Ina loscha cavalcada,
 Roscha ferma sco de guerra,
 Pass' ils trutgs de Val d'Ursera:
 Segner Pieder de Pultengia,
 Igl avat de Desertina,
 Va a pèr cun Clau Camengia,
 Il masser de glied cumina
 E migiur de Hospenthal.
 Quel suonda Gion Pultengia
 Sco menader e mistral.
 Segner Pieder sin viadi
 Culla glied dil vasaladi,
 Compignaus de quater paders,
 Ils capavels urentaders
 Dellas caussas e fatschentas
 Delicatas ed urgentas,
 Pertgiraus dals campiuns,
 Sempels, nobels e baruns,
 Tut honors della Cadi,
 Cheu rimnai en in tschupi.»

Ils umens plaidan cun indignaziun, ch'ina val romontscha seigi

sil precint de vegnir malfideivla alla claustra ed al lungatg mumma.
Contempleien igl avat:

«Ed duront ch'el cavalcava,
E duront ch'el ponderava,
Tgei mesiras sein de prender,
Per il vegl romontsch defender,
El quitava ded udir
Sia mumma leu bargir.
Entafuns il lag sper via —
Larmas spir malenconia
D'ina mumma che lamenta,
Ch'ella seigi maltractada
Dals affons e bandunada.
L'aua tgeua reflectava
Leu gl'avat che cavalcava,
Ed ils umens silla riva
Admiravan si' umbriva.»

Mo danunder quei malruaus vi d'Ursera? Las raschuns van anavos en temps pli vegls. Il poet di quei buc all'entschatta, mo dat a nus sclariment ussa sin viadi en duas canzuns. L'emprema raquenta dal trest di de Hospenthal nua ch'il Mistral Tin de Sax ei vegnius battius e terraus. Suenter intonescha il catschadur de Cartatscha cun fatscha rienta e cun vusch sonora, clara, la canzun: «La victoria de Realp». La melodia giubilonta resuna sur ils muletgs ora e rebatta dalla greppa dil Crispalt.

Finida la canzun sesarva tuttenina avon ils egls digl avat e sia suita il curtgin d'Ursera cun sias pradas e praus, cun sias plauncas e vischnauncas.

«E gl'avat sil'spitg surstava,
Sia tiara contemplava,
In suspir migeivel deva
Ed a pader Plaunca scheva:
,Quella tiara benedida
Dess a nus vegnir scarplida?
Quei astgein nus mai vertir,
Anzi batter e murir!'"»

Denton vegn ei fatg cumin a Hospenthal. Mistral de Moos d'Ursera e mistral de Fries ded Uri cusseglian als d'Ursera de s'alliar cun Uri. Els fan liungs plaids e perschuadan ils giuvens:

«E gia entschavevan
 Ils giuvens a grir:
 ,Cugl Uri, cugl Uri,
 Cun Fries siu parsuri
 Vulein nus s'unir!»

Mo ils vegls selaian buca converter e fan opposiziun. Alla finala cloman els:

«Sche mei tiels gutrus
 «Ded Uri, mo nus
 Laschei aunc murir
 Avon che untgir
 Dal Segner present.
 Nus essan Romontschs,
 Aunc libers e frontschs
 E glied dil convent.»

Tut ei pinau per ina detga caniala. En quei mument compara igl avat sil plaz cumin e dat la spartgida:

«Ils umens ded Uri cul Geli de Moos
 Han piars la curascha, setrain anavos.
 Ils umens romontschs, ils vegliuords ded Ursera,
 S'avonzan, fagent gloriosa canera,
 E greschan: ,Prenmira, il Segner arriva!
 Eviva la claustra! Pultengia eviva!
 Semettan en retscha, formond la spaliera,
 Ed arvan al Segner culs ses la barriera.»

Igl avat seglia sco in giuven silla buora e refutescha cun plaids recents las intrigas dils dus menaders de Moos e de Fries. Lu sevolva el cun paterna benevolientscha a siu pievel della Casa de Diu. El plaida per pasch e cumpurtonza denter ils lungatgs. Siu plaid daventa alla fin ina apoteosa, ina glorificaziun dil romontsch.

Suandond la tradiziun fa il poet tschentar igl avat alla fin l'alternativa:

«Leis vus umens della val,
 Star si dretg sco nies vasal,
 Renconuscher il puder
 Della claustra de Mustèr,
 Suandar la nobla crusch
 De Sogn Placi — ni dar la vusch
 Leu al taur de quels ded Uri?
 Jeu damondel sco parsuri,
 Schond a vus la libertad
 De far vossa voluntad.»

La fuola rimnada, scaldada, cametscha,
 Sefa vid la buora, semetta sin retscha;
 Ils vegls ordavon, ils giuvens suenter,
 Perfin enzaconts dils tudestgs vegnan denter,
 E cloman e greschan: — in cor, ina vusch:
 «*Sogn Placi! Sogn Placi! Nus lein tia crusch!*»

Ils vegls se rebalzan lu aunc ina gada
 E cloman cun viarva stendida, scaldada:
 «*O mumma romontscha! Ti mumma carina!
 Nus lein tia tschontscha salvar per adina!*»

Il Segner descenda cuntents dalla buora
 E va — compignaus dals subdits ella tuora,
 Per far ina fiasta cul pievel fideivel,
 Cul pievel sincer e d'in spért raschuneivel. —
 De Fries, la sabientscha cun sias cambrolas,
 Banduna la piazza, sgartond las tarscholas,
 E Geli de Moos, che festgina suenter
 Cun prescha schi gronda de rumper il venter.
 E gleiti svaneschan quels umens capavels
 De crutschs e rampins — sut la crappa dils giavels.»

Sur dil «Cumin d'Ursera» di P. Maurus Carnot en siu cudisch
 «Im Lande der Rätromanen»: «Treue Liebe zur rätoromanischen

Heimat und Sprache, das ist der Grundton des herrlichen, klar geplanten, meisterhaft durchgeführten Gesanges, der dem Sänger Unsterblichkeit bei seinem Volke verspricht. Ein Tadel wäre Bosheit, ein Lob Verschwendung . . . Wie kaum ein anderes poetisches Erzeugnis des romanischen Volkes enthält «Il Cumin d'Ursera» eine Charakterzeichnung dieses Volkes, wie sie nur einem reifen Geiste gelingt. Dabei trägt das Meisterwerk ein so volkstümliches Kolorit, dass etwa ein Tavetscherknabe, der ein Fest oder eine Landsgemeinde in Disentis gesehen hat, ohne Kommentar das Epos versteht, wie die Jugend von Hellas den Homer, wie das Volk der Provence seinen Mistral.»

Sper il «Cumin d'Ursera» e las outras ovras de Muoth, che nus havein allegau, savessan ins aunc numnar e tractar in grond diember ton poesias originalas sco era excellentas translaziuns. Era la prosa de Muoth astgein nus buc emblidar, surtut sia stupenta novella «Il tscheiver de Cresta». Per buca trer memia alla liunga vulein nus denton schar per bien cun las ovras gia citadas.

Sche nus survesein l'entira ovra de Giachen Caspar Muoth, astgein nus senz' auter dir, che quella ei naschida ord ina gronda carezia per il sulom patern e surtut per la clamada purila. El ha mai piars il contact cun siu vitg patern de Breil ed ei era mai seturpegiaus de sia derivonza purila.

Cun tutta raschun ha P. Maurus Carnot detg en siu cudisch «Im Lande der Rätoromanen»: «Breil, il vitg montagnard, che mira ensi encunter il Tödi ed engiu encunter igl emprem marcau spel Rein, ei staus pli che München l'alma mater dil poet Muoth.» Breil ha adina valiu e vala era aunc oz per ina vera vischnaunca de purs. Il losch-liber spért puril de sia vischnaunca nativa fladescha era ord las ovras de Muoth. En siu lungatg renunzia el sin tuts ornaments de bienmarcau. Siu lungatg ei sempels, clars e realistics, sco il lungatg e character dils purs sursilvans. Malgrad che Muoth scriva en in lungatg fetg popular, denton mai en in lungatg dellas vias, capescha el tuttina d'accordar excellentamein sia moda de s'exprimer al tema.

Era concernent il cuntegn fladeschan las ovras de Muoth il spért dil pur suveran. Senz' auter senta quei mintgin, che legia ses idils «Las spatlunzas», «Gioder e sogn Placi» e las «Mesiras». Mo era las ulteriuras ovras de Muoth, ton las lavurs historicas sco

sias poesias, ein purtadas dal medem spért. Sco historicher savein nus constatar ina fetg gronda differenza ella concepziun denter Muoth ed il renomau historicher grischun P. C. Planta. Planta ha capeivlamein la concepziun aristocratica e contemplescha l'istoria dal salon aristocratic anora. Muoth perencunter ha la concepziun purila-democratica e vesa la historia era dalla sutga de mulscher anora. En sias lavurs historicas entupein nus adina puspei il problem «segnerem e puraglia». El punctuescha e tuorna a punctuar, che buca il segnerem, mobein la puraglia hagi alla finala de dar la decisiun ella veta publica dellas Treis Ligias. Ils «signurs» astgan reger e guvernar, aschiditg ch'els gaudan la confidanza dils purs. Sch'els piardan quella, piardan els era la pussonza. Decidents ein e restan ils purs.

A quei patratg dat Muoth adina puspei expressiun era en sias ovras poeticas. Ella «Vendetga dils Grischs» cloman ils zenns e las sgarras de stuorn, buca il nobels pil combat, na, els «levantan ils *purs* els uclauns dil contuorn». Quels han commess la battaglia e tut smarschentau.

La medema concepziun sefa era valer el «Cumin d'Ursera». La victoria de Realp ei buca ina bravura dils cavaliers, mobein dils «*purs* della Cadi, rubiestis, burgali».

Ella descripziun della battaglia di Muoth:

«Aschia ein segli
Ils *purs* della Cadi,
El schegn e sil capetsch,
El pèz e strungaletsch.»

Sil plaz cumin de Hospenthal lauda mistral de Fries seludond bravamein la forza dils ded Uri. Cheu sesluetta ina vusch gitta denteren:

«Ui, *ils purs* de Ligia Grischa
Han ê buca l'ossa mischa.»

Il patratg, ch'il pur ei e resta decidents ella veta publica, e ch'il signur ha de dir enzatgei, mo sch'el ha il pur davostier, anfla

forsa aunc megliera expressiun ella «Dertgira nauscha de Valendau». Pompusamein descriva Muoth il marsch dils purs atras la Val Versom:

«La Val Versom rebatta stagn
 Da roschas bein armadas;
 La Rabiusa rocla ferm
 Las auas tschallatadas;
 Ils pegns ballontschan, ils umens tschontschan
 E fan rueida tenend cusseida
 Sur gl'um che marscha tribulaus
 Amiez la roscha cadenaus.»

Il poet raquenta, co certs signurs han cun caschun della fundaziun della Ligia Grischa aunc teniu culs purs, mo ein spert vegni unfis de quels e seuni culs signurs ella Ligia nera. Denter quels signurs udeva era il barun Gieri de Razen. Suentar la terrada dils «Ners» entras il purs eisi denton iu mal cul barun Gieri:

«Vulend en siu casti mitschar,
 Pon el ils pugns *purils* tschaffar.»

Muoth descriva lu, ins astga bunamein dir cun in veseivel plascher, co *ils purs* meinan il signur barun sco prischunier atras la val Versom, e co puspei *ils purs* trueschan il signur barun alla mort.

«Sil plaz cumin de Valendau
 Serimna la tschentada.
Ils purs dils aults e dellas vals,
 De tegias isoladas.
 Il pievel drova siu dretg e trova
 A fil de spada la sollevada.
 Nuot gida Gieri siu schemer —
 La sort ei fretga, sto valer.»

Il poet fa lu vegnir il carnifex a salidar il sentenziau, fa ereger ils purs il palancau, aschia che tut ei pinau per l'execuziun. Cheu dat el la viulta, mussond d'ina vart la malezia dils signurs e da

l'aultra vart la buntadeivladad dils purs. Ina buna marena gida.
Ils arguments bugnai cun vin han success:

«Cheu clom' in um sut in pumer
Cun clara vusch de tiba:
,Nies bien barun dil Plaun Razen,
El vivi ditg, eviva!
E las mesadas sco tschien tunadas
Ad el rispundan da plauns e spundas:
,El vivi ditg, el vivi bein,
Siu falliment nus perdunein.'»

En quell' entira ballada muossa Muoth cun in cert plascher la
pussonza dils purs visavi als signurs. El tralai denton era buca de
punctuar lur bien cor, ina gada che l'emprema gretta ei sferdentada.
Sco historicher ha el era buca astgau emblidar la rolla, ch'il vin
Valtina ha beinduras giugau ell' historia grischuna.

Alla fin dat il poet cun in surrir in maletg dils purs e signurs,
ch'ei puspei perina. El concluda lu caracterisond cun bucca rienta,
mo cun benevolentscha, il pur grischun:

«La Val Versom tarlischa clar
Dagl aur de glina pleina,
Ed il barlot de Valendau
Atras gl' uaul scadeina:
Ornada cun dascha l'entira bagascha,
Cun spass e risaglia *signurs e puraglia*,
Ed il barun e siu fumeagl
Ein d'ina luna senza pregl.

E sur il vast uaul de Lags
Dus pivs vegliuords sgulavan,
Sesevan giu sil crap de Flem
Ed in concert mulavan:
In Segneradi mo pauc garmadi,
Empau dueivel e buntadeivel,
Quel tegn adina, rumpa mai,
E serecuvra mintgamai.»

* * *

Ils davos onns han ins scret e plidau bia della defensiun spirtala della patria. Las ovras de Giachen Caspar Muoth ein defensiun spirtala della patria ella meglia fuorma. Quei ch'el porscha a nus, ei ina vivonda spirtala sauna e vigurusa, la vivonda dils umens dil Rütli, dils umens sut igl Ischi. Igl ei mo de giavischar che tuts ils romontschs gaudien e tuornien a guder quella vivonda. Lu astgein nus era sperar, ch'ils plaids de Giachen Caspar Muoth severificheschien per nies pievel romontsch:

«Quel tegn adina, rumpa mai,
E serecuvra mintgamai.»